

AHMET HAMDİ TANPINAR'IN EDEBİYAT TARİHİ ARAŞTIRMACILIĞI ÜZERİNE

*Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU**

ÖZET

Tanpınar, edebî incelemelerinde farklı metotları kullanarak yepyeni bir edebiyat tarihçiliği geliştirmiştir. Özellikle XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'ni okuduğumuzda, bir sanat eserindeki sıcak ve estetik havayı buluruz. Bu özelliği ile Tanpınar, edebiyatımıza ilk kez bilimsel değeri yanında sanat ve estetik değeri üstün bir edebiyat tarihi kazandırmıştır. O, olaylara bir tenkitçi gözüyle değil bir sanatçı gözüyle bakmıştır. Tanpınar, hem bir şair hem de bir sanatkârdır. O, bazen uzun tahlillerden sonra kısa, fakat bütün bir manzarayı aydınlatan cümleler kurmuştur. Tanpınar'da renkli ve pırıltılı bir deyiş vardır. O, her şeyden evvel bir estettir ve bu nedenle tahlillerinde ve etütlerinde pitoreske önem vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Tanpınar, estetizm, üslup, edebî inceleme ve tenkit metodu.

ABOUT RESEARCHES OF LITERARY HISTORY OF AHMET HAMDİ TANPINAR

ABSTRACT

Tanpınar developed a new historiography of literature, adding different methods to his literary resaurchs. We find hot and aesthetical style when read the History of Turkish Litertature of XIX. Century which exceeding the six hundred pages. With this speciality Tanpınar it's the first time brought in history of litertature which have both scientific and artistic value to our literature. He look the events to be an artificer not as a critic. Tanpınar both a poet and artificer. He set up sentences short but enlighten the all situation after long

* Yrd. Doç. Dr. Kilis Yedi Aralık Üniversitesi Yeni Türk Edebiyatı ABD, hdogramacioglu@mynet.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

critiques. Tanpınar have both attractive and sheeny way of speaking. He is an aesthete before all else and for this reason he care to the picturesque at critics and etudes.

Key Words: Tanpınar, aesthetism, style, literary resaurchs, and methot of critic.

GİRİŞ

Tanpınar, Türk edebiyatı ve kültürüne damgasını vurmuş ve edebiyat tenkitçiliğine yeni bir bakış ve ufuk kazandırmış bir araştırmacıdır. O her şeyden önce bir estettir. Onda estetik kaygı, edebî düşüncelerden daha ağır basar. Bu yönüyle edebî hadiseleri naklederken kelime seçimine ve özlü söyleyişe büyük hassasiyet gösterir. Tanpınar'ın kullandığı estetik-pırıltılı deyiş tarzı ve cümle yapısı onun aynı zamanda bir stilist olduğunun da kanıtıdır. Bu çalışmada özellikle XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nde kullanılan tenkit tarzından hareketle Tanpınar'ın edebiyat tarihi araştırmacılığı irdelenecektir.

1. Tanpınar'ın Araştırmalarında Takip Ettiği Usûller

Tanpınar, edebiyat tarihi araştırmalarında genellikle *estetik kuramdan* yararlanmıştır. *Estetik kuram*, özellikle 20. yüzyılda sanat ve edebiyat tenkidi ile uğraşanların ilgisini çekmiş ve böylece sanat eserleri *estetik değerlere göre* incelenmeye başlanmıştır:

“Sanat yapıtlarının tanımlanması, yorumlanması ve değerlendirilmesi gibi görevleri bulunan sanat eleştirisi, yapıtların önceden benimsenmiş estetik değer ölçülerine göre değerlendirilmesini içerdiğinden estetik kuramın bir uygulama alanı olarak görülebilir.” (Bozkurt 2000: 24)

Estetik kuram, sadece sanat eserlerinin değil, edebî eserlerin yorumlanması çalışmalarında da sıklıkla kullanılmıştır. Bu metoda bağlı olanlar eserleri hem bilimsel olarak hem de sanat ölçütlerine göre değerlendirirler. Ayrıca edebî eserlerde *hoşluk vermenin yanında hakikat değeri* arayarak inceleme yaparlar:

“Sanatın bilimsel olarak incelenmesinin değerine gelince, kuşkusuz sanatın dinlenme ve eğlence sağlayan, çevremizi süsleyen, hayatımıza hoşluk veren yönlerinin varlığı söz konusudur. (...) Fenomenal hayatımıza edimsel gerçeklik ve hakikat değeri atfetmeyi alışkanlık haline getirmişizdir, buna karşılık sanatın böyle bir hakikati olmadığını söyleriz” (Hegel 1994: 8).

Hegel'in ifade ettiği sanat eserinin gerçek hayattan farklı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010

olduğu ancak içinde yaşanılan hayattan beslenerek oluştuğu fikri, günümüzde hâlâ geçerliliğini koruyan ve Tanpınar'ın da benimsediği bir düşünce olarak kabul edilmektedir. Tanpınar, edebiyat tarihini oluştururken, dönemlere damgasını vuran eserleri sanat kaygısıyla incelemiş, ancak bu aşamada bilimsellikten uzaklaşmamıştır. Böylece Tanpınar, edebî eserleri tenkit ederken incelemelerine esas hareket noktası olarak estetik kuramı benimsemiş olmaktadır. Bu kuramı benimsedikten sonra artık estetik yaklaşımdan vazgeçmemiştir:

“Onun hocalığına da, ilmî çalışmalarında da sanatkârlığı önce geliyordu ve pek çok sanatkârdan daha fazla kendini ifade etmenin, bunun için de estetikten fedakârlıkta bulunmamanın yolunu arıyordu” (Okay 2000b: 177).

Böylece Tanpınar estetik bir üslupçu olarak anılmıştır. Batıda üslup, “Stilistik” adı verilen bağımsız bir bilim dalı haline gelmiştir. Bizde henüz bu bilim yeterince oluşmamıştır. Tanpınar ve Kaplan, edebî araştırmalarında Batılı stilistikçilerin metodlarından istifade ederek dikkate değer çalışmalar yapmışlardır.¹ Ancak kendi ifadesiyle belirtecek olursak Tanpınar, *metotta seyyal kalmış* (Tanpınar 2001: IX) ve birçok metodu bazen bir arada kullanmıştır.

Tanpınar'daki estetik düşüncenin kaynağını hocalık yıllarında aramak gerekir: *“Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki hocalığı da Ahmet Hamdi'ye plastik sanatların estetiği ve meseleleriyle çok yakından meşgul olma imkânını hazırlar”* (Akün 1963: 9). Güzel Sanatlar Akademisi, Tanpınar için sanatına etki eden bir kaynak olmuştur.

Tanpınar, edebî eserleri incelerken eserin yazıldığı ortama değinir. Ancak O, bu noktada fazla durmaz ve metni estetik ölçülere göre incelemeye başlar. Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Tanpınar'ın estetik görüşüne bağlı olduğunu da şu sözleriyle izah eder:

“...Paul Valery'yi tanıdıktan sonra benimsediği ve hayatı boyunca bağlı kaldığı estetik görüşün, onun çok çalışmasına rağmen az eser vermesinde âmil olduğu muhakkaktır” (Kaplan 1982: 12-13).

Daha sonra sözü XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'ne getiren Kaplan, şöyle devam eder:

“Vazih ve sağlam düşüncenin hâkim olması lazım gelen deneme ve tenkitlerinde Tanpınar kendisini sık sık şiir duygusuna kaptırır. İlmî bir görüş ve metotla kaleme aldığı XIX. Asır Türk

¹ Bu konuda bkz. Prof. Dr. Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, Dergah Yay., İstanbul 1976; *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar II*, Dergah Yay., İstanbul 1986.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Edebiyatı Tarihi'nde bile yer yer objektif düşüncenin yerini sübjektif bir davranışın ifadesi olan imajların aldığını görürüz. (...) Tanpınar, objektif düşünceyi ortaya koyan alelade nesirden hoşlanmazdı” (Kaplan 1982: 13-14).

Tanpınar'ın edebiyat araştırmalarında imajları kullanması ve şiirselliğe önem vermesi onun *estet* olarak nitelendirilmesinde etken olmuştur. Edebiyat araştırmalarında estetizmden yararlanan Tanpınar bu tavrını şiir eleştirilerinde de sürdürür. Tanpınar'a göre eski şiirimizin estetik bir yönü vardır. O, eski şiire bu yönüyle bakar: “*Eski şiirde aşk bir estetik biçimde görünür yahut da sayd-ı dil denilen gönül avı hâdiseli olurdu*” (Tanpınar 2001: 8). Tanpınar, edebiyat tarihi yazmadan önce batılı müsteşrikler ile yakından görüşmüştür. Böylece meselelere farklı tepelerden bakmayı başarmıştır:

“...Aydınlanmak istediği muhtelif meselelerde bazı mütehasıslar, bilhassa Şarkiyat mütehasısları ile devamlı surette görüşmüştü. (...) Avrupalı bir araştırmacı, eserin batı dillerinden birine çevrilmesi arzusuna tercüman olmaktadır” (Akün 1963: 15).

Doğulu ve batılı görüşleri harmanlayarak yepyeni bir edebiyat tarihçiliği başlatan Tanpınar, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nin önsözünde, incelemelerinde kullandığı metotlar hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca, önsöze başlarken tarihî hadiselerle de atıfta bulunmaktadır:

“XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nin bu ikinci baskısının okuyucuları, kitapta esas şemanın bazı yerlerde çok aşıldığını, tarihî hâdiselere ve içtimai değişikliklere lüzumundan fazla yer ayrıldığını ve muharrirlerce esas addedilen bazı meseleler üzerinde fazla ısrar edildiğini göreceklendir. (...) bir devrin edebiyatının tarihi yapılırken onu doğuran hâdiselere hakları olan yeri vermek, daha evvel onlarla hesaplaşmak bizce zaruri göründü” (Tanpınar 2001: IX).

Edebî araştırmalarda eseri tümüyle inkâr edip beğenmemek, ya da ölçüsüzce göklere çıkarmak hakiki tenkit ruhunun eksikliğinden ileri gelir. Tanpınar'dan önce ölçüsüz tenkitlere çok fazla tesadüf edilirdi. Bununla birlikte bilimsel inceleme yapanlar da yok değildi. Bunlar arasında Fuat Köprülü ve Ali Nihat Tarlan sayılabilir. Tanpınar, kendisinden önce edebiyat tarihi yazan bu şahsiyetlerden de konuya bakış açısı ve yöntem olarak ayrılmıştır. Kendisinden önce Fuat Köprülü, edebî eserleri incelerken sosyal, politik ve tarihî şartları göz önünde bulundurmuştu. Bu nedenle devrin şartlarını incelerken metnin kendisi üzerinde fazla durmamıştı. Ali Nihat Tarlan ise, Köprülü'nün aksine, edebî eserleri kendi içerisinde değerlendirmek gerektiğini savunuyordu. Tanpınar ise bunlardan farklı olarak hem

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

edebî eser hem de devir merkezli araştırmaları başlatmıştır.

Tanpınar, edebî araştırmalarını siyasî ve sosyal çalkantıların olduğu XIX. Asırda yoğunlaştırmıştı. XIX. Asırda toplumsal çalkantılardan edebî eserler şiddetle etkilenmiştir. Bu bakımdan XIX. Asır Türk edebiyatı, çeşitli fikir ve tesirlerin iç içe geçtiği zengin ve o derece karmaşık bir dönem olarak tanımlanır:

“İşte bu yüzden Tanpınar, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi’nde bu son derece karmaşık dönemi derinliğine ele alabilmek için, Köprülü ile Tarlan’ın metotlarını uzlaştırmaya, daha doğrusu telif etmeye çalışır” (Kerman 2003: 72).

Bu bakımdan onun eseri yeni bir anlayışın ürünüdür. Tanpınar, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi’nde bu dönemi derinliğine ele alabilmek için, Köprülü ile Tarlan’ın metotlarını sentezleyerek yepyeni bir estetik tekniğe ulaşmıştır. Tanpınar, bu yeni tekniği şöyle özetler:

“Edebiyat vakıalarını zaman çerçevesi içinde olduğu gibi sıralamak, birbiriyle olan münasebetlerini ve dışardan gelen tesirleri tayin etmek, büyük zevk ve fikir cereyanlarını ayırmak, hülâsa her türlü vesikanın hakkını vererek bir devrin edebî çehresini tespit etmek” (Tanpınar 2001: IX).

Tanpınar, edebî eserlerin doğuşuna sebep olan hâdiselere yer verdiğini bu sözleriyle anlatır. Böylece o, *tarihî tenkid metoduna* bağlı görünür. Bilindiği üzere tarihî tenkid metodu 19. yy.da meydana gelmiş ve edebî eseri; yazarın hayatı, yetişme şartları, duygu ve düşüncelerinden hareket ederek incelemeyi amaçlayan bir metottur. Batıda ortaya çıkan *tarihî tenkid metodu* “*biyografik (yazarın hayatını esas alma), fizyolojik (yazarın beden yapısına önem verme) tenkid gibi türlerin doğmasına yol açtı*” (Ercilasun 1998: 13). Tanpınar’dan sonra Mehmet Kaplan ise onun açtığı yoldan ilerleyerek *tarihî tenkid metodunun* kaynaklık ettiği biyografik ve fizyolojik tenkide başvurmuş ve bunu *Tevfik Fikret* incelemesinde² uygulamıştır. *Tarihî tenkid metodunun* mantığında yer alan tarih ve sosyolojinin usullerinden yararlanmak prensibi, Yeni Türk edebiyatı araştırmacılığında takip edilmesi gereken bir yoldur:

“Edebiyat tarihi ve edebiyat sosyolojisi alanında yapılan çalışmalarda tarih ve sosyolojinin de usullerinden istifade etmek ve bilinmeyen bir konunun ayrıntılarını araştırırken meseleyi birçok yönden tetkik etmek şarttır” (Çıkla 2009: 203).

² Bkz. Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1993

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Edebiyat araştırmalarında tarih, sosyoloji ve psikolojiden de faydalanan Tanpınar, tenkitlerine başlamadan evvel insanın psikolojik yönünü ortaya koyan iç düzenden bahseder:

“Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi her şeyden evvel Türk insanında başlayan bir buhranın ve yeni ufuklar ve değerler etrafında yavaş yavaş kurulan bir iç düzenin tarihidir” (Tanpınar 2001: IX).

O, bu cümleleriyle tarihî tenkit metoduna yaklaşır. Ancak Tanpınar, belli bir metoda bağlı kalmamış ve günün şartlarına göre muasır sayılan batılı bilim adamı ve düşünürlerinden aldığı fikirleri harmanlayarak yepyeni bir stilistik yaklaşımla eserlerini oluşturmuştur. Mehmet Kaplan, Tanpınar'ın birden fazla metodu kullanmasını *hâdiselere bir başka tepeden bakma* (Kaplan 1982: 16) şeklinde somutlaştırarak açıklamıştır. Farklı üslûp ve metotlar kullanması hakkında Tanpınar'ın şu cümleleri dikkat çekicidir:

“Okuyucularımız, bu içtimaî ve tarihî karakteri ararken metotta çok seyyal kaldığımızı da göreceklerdir. Filhakika Brunetiere'in 'nevilerin gelişmesi' ana fikrine dayanan metoduyla devir veya asır bölümlerini esas alan oldukça klâsikleşmiş edebiyat tarihi metodunu, Almanlardan Petersen ve Wechssler'in, Fransızlardan eserlerini yakından tanıdığımız Albert Thibaudet'nin nesiller görüşüne ve Taine'in bilhassa zaman ve muhit fikirlerine sık sık başvurduk” (Tanpınar 2001: IX).

Bu cümlelerden hareketle Tanpınar'ın batılı stilistlere yakın, ancak onlardan bir yönüyle farklı olduğu söylenebilir. Zaten yazara göre önemli olan devir-şahsiyet-eser denklemini çözümlenektir. Bu çözümlenme sırasında Tanpınar, metodun asıl amaç olmadığını, sadece bir araç olduğunu ve bir nazariyeyi ispat etmeyi amaçlamadığını şöyle belirtir:

“Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nin behemehal bir metot veya nazariyenin ispatı için değil, cemiyetimiz için o kadar mühim olan bir devrin edebiyat tarihini ve bu tarihi meydana getiren fertleri ve eserleri mümkün olduğu kadar sarıh ve doğru şekilde verebilmek için yazılmış olmasıdır. (...) kaldı ki bütün bu nazariyeler ancak bir giriş kapısı olabilirler” (Tanpınar 2001: X).

Tanpınar, edebiyat tarihi yazan bir tenkitçi olmasına rağmen tarihî bilgileri veya edebî eserin doğduğu sosyal ortamı bazen önemsemez. Eserden hareketle tahlillere girişir. Bu durumda ona göre asıl önemli olan edebî eserin kendisidir. Bu tavrı benimseyen Rene Wellek'in görüşlerini incelemelerine esas alır. *“Rene Wellek'in benimsediği bir görüş olan new-criticism yani yeni tenkitçilik*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Amerika’da 1930- 1950 yılları arasında hüküm sürmüştür” (Ercilasun 1998: 28). Bu görüşe göre edebî eser, kendi içerisinde bir bütündür ve tenkitte hareket noktası eserin kendisidir. Rene Wellek’in bu düşüncesini benimseyen Tanpınar, edebî eseri şahsiyetten ayrı düşünmek gerektiğini söylerken *new-criticism*’e yaklaşmış olur. *“Bahsettiğimiz içtimâî karakter ne kadar kuvvetli olursa olsun bir edebî eser her şeyden evvel kendisidir ve getirdiği duygu, görüş ve düşünüş yüküdür”* (Tanpınar 2001: X). Bu sözlerle yazar, tahlillerinde devir-şahsiyet-eser üçlüsünü benimsememiş görünür. Ama Tanpınar, *“metotta seyyal kaldığını”* başından beri belirttiğinden belli bir metot üzerinde ısrar etmemesi tabiidir:

“Tanpınar’ın edebiyat tarihi tek metoda bağlı kalmadan yazılmış yeni bir terkip anlayışının mahsulüdür. Sınırlandırılmamış bir metot anlayışı, metodu eserin ve çalışmanın tabii akışı içinde kendisi belirleyecektir” (Okay 2000a: 43).

Böylece metot, incelenen metne göre kendiliğinden değişecektir. Tanpınar, bir edebiyat araştırmacısı olarak incelediği metne göre metodu da kendisi belirlemiştir. Bu nedenle metot seçiminde metnin içeriğini birinci derecede amil olarak kabul etmektedir. Bütün bunlara ilaveten Prof. Dr. Mehmet Kaplan II. baskıya yazdığı önsözde Tanpınar’ın edebî incelemelerindeki üslûbuna değinir ve Tanpınar’ın sanatkârane üslûp kullandığını belirtir:

“Denilebilir ki Tanpınar’dan önce Türk edebiyatı bu kadar derin, ince, çok çeşitli görüşleri ele alan terkipçi bir anlayışla ele alınmamıştır.(...) bu kitabı okuyan herkes daha ilk sayfeden itibaren hisseder ki burada bahis konusu olan basit malumat yığını değil vakıa, fikir ve metinlerin derin manası ve değeridir.(...) Tanpınar, çağrışımları zengin, kesif ve sanatkârane üslûp kullanmaktan hoşlanan bir yazardır” (Kaplan 2001: XIV).

Tanpınar, edebî eserleri tarihî hadiseleri sıraladıktan sonra değerlendirmiştir: *“Tanpınar, tarihî çerçeveyi tespit ettikten sonra, edebî eseri, kendi içinde bir bütün olarak ele alma yoluna gitmiştir”* (Kerman 2003: 71). Tanpınar’a göre her edebî eser devrinin sosyal, siyasî ve tarihî hadiselerinin etkisinde kalır. Bununla birlikte her edebî eser kendi içerisinde bir bütün olarak tahlil edilmelidir. Şu halde edebî eseri sadece dıştan incelemek ya da sadece bağımsız bir bütün olarak ele almak Tanpınar’a göre hatalı bir yaklaşım olmaktadır.

XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi incelendiğinde Tanpınar’ın - eskilerin tabiriyle- *nevi şahsına münhasır* bir edebiyat araştırmacısı olduğu görülür. Öyle ki yazarın kullandığı her bir ifade kendi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

içerisinde birçok anlamlar barındıran bir özlü söz gibidir. O, birkaç sayfada açıklanabilecek bir düşüncüyü bazen tek bir cümlede anlatmayı başarmıştır. Tanpınar'ın bu tarzının oluşmasında Yahya Kemal'in büyük payı vardır. XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nin giriş kısmında edebiyatımız hakkında verdiği hükümlerinde de onun tesiri görülür. Fakat bu tesir Tanpınar'ın üslubunda erimiş ve kendine mal olmuştur. Bu nedenle Tanpınar'ın XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, alışılmışın dışında kaleme alındığı için üzerinde çok düşünülmüş ve hakkında birçok yorumlar yapıp yazılar kaleme alınmıştır: “Bizde ilk defa bir edebiyat tarihi bu kadar düşündürücü olmuştur” (Ülken 1968: 5-7). Tanpınar'ın *düşündürücü* olarak tanımlanan edebiyat tarihçiliği onun sanatkârane deyiş tarzından kaynaklanmaktadır.

2. Bütün Bir Manzarayı Aydınlatan Özlü Söyleyiş

Tanpınar, edebî incelemelerinde sayfalar dolusu sözlerle ancak anlatılabilecek bir durumu veya teşhisi bir cümle ile verir. Bütün bir manzarayı bir anda aydınlatan şiddetli ışık gibi olan bu sözler Tanpınar'a has bir söyleyiş tarzıdır. Bu söyleyiş tarzı onun sanatçı ruhunun yansımaları olarak değerlendirilebilir.

“Kitabın en çekici taraflarından biri de, uzun tahlillerden sonra, bazen bu tahlillerin arasında, kısa fakat bir anda bütün bir manzarayı aydınlatan şimşek gibi bir cümle ile bir şahsiyetin özünü vermesi, bütün bir portreyi çizmesidir” (Eralp 1949).

Örnek verecek olursak Tanpınar, R. M. Ekrem'den bahsederken: “Onun şiiri Hamid'le Fikret arasında içi boş bir muterizeye benzer” (Tanpınar 2001: 478) demektedir. Muterize sözcüğü, lügatte cümle arasında açıklama için kullanılan parantez anlamına gelmektedir.³ Ekrem'i böylesine özlü bir söyleyişle anlatabilmek ancak Tanpınar gibi bir sanatkâra has bir kabiliyet olarak görülebilir. Yine Ekrem'den bahsederken “Kader, onun ilhamından şiirin tam sesini koparabilmek için bu talihsiz babayı boş yere üst üste dener” (Tanpınar 2001: 482) ifadesini kullanır.

Bununla birlikte Tanpınar'ın verdiği hükümleri ve yorumları anlamak için XIX. Asır'ı dikkatle okumak gerekir. Tanpınar, Hamid'den bahsederken onu tek bir cümleyle özetler: “Hülâsa onun sanatı muayyen bir devirden sonra daima bir cezir ve med halinde ilk zamanların hamlesini tekrarlar” (Tanpınar 2001: 515). Örnek cümlelerde görüldüğü gibi Tanpınar, tek cümleyle birçok anlamı verebilen bir tenkitçidir.

³ Bkz. Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001, s. 1369

Tanpınar'ın meselelere bakışı orijinal ve estetikdir. O, bazen tahkiyeli anlatıma başvurarak bütün meseleleri bir anda aydınlatır. Son Pişmanlık'tan bahsederken bu anlatım tekniğini uygular: *"Bu yeni romana, tasvir, tahlil hepsi yüzleri arkaya, eski hikâyeye çevrilmiş olarak, ona baka baka yürüyerek girerler"* (Tanpınar 2001: 405) Tanpınar'ın benzetmelerinde de aynı özlü söyleyiş dikkat çeker. Yazar, eski şiirde yüz yıllar boyunca devam etmiş olan nazireciliği bir tür geriye gidişe benzeterek şu kısa ama özlü ifade ile bu durumu gözler önüne serer: *"Eski şiir bu tarafıyla zaman içinde tersine bir koşuya benzer"* (Tanpınar 2001: 19). Ona göre bu koşu yüz yıllar boyu devam etmiş ve bu nedenle eski şiir ilerleme kaydedememiştir. Tanpınar'ın bu tavrıyla alakalı olarak yukarıda verilen cümlesinde eski şiiri beğenmediğini ifade ederken şiir geleneğini yorucu bir spor olan koşuya benzetmektedir. Üstelik bu spor tersine yapılmaktadır. Tanpınar, edebî hadiseleri tenkit ederken kullandığı ifadelerle okuyucunun gözleri önünde vakalar bir anda canlanır:

"Hakikatte ise şiirimiz 16. asırdan itibaren (...) etrafında teşekkül ettiği beyit estetiğinden çıkamadığı, diğer taraftan insan değişmediği, kâinat görüşü aynı kaldığı için hamlesi hep aynı duvarlara çarparak durmuştur" (Tanpınar 2001: 22).

Yukarıdaki cümlede görüldüğü gibi Tanpınar etkili, somut, vaka nakline dayalı ve bütün bir manzarayı bir anda veren eleştiriler yapmaktadır. Bütün bu sıraladıklarıyla Tanpınar, olumsuz tenkitlerinde görselleştirme yapmaktadır. Eski edebiyatımız üzerine verdiği hükümlerden birinde edebiyatımızı şekillendiren Şark canlı bir insan hüviyetine bürünür: *"Şark, çizilmiş hadleri durmadan zorlar fakat ötesine geçemezdi"* (Tanpınar 2001: 30). Bu ve buna benzer cümlelerinde Tanpınar, edebiyat araştırmacısı olarak anlatıma canlılık katmaktadır.

3. Tanpınar'da Pırıltılı ve Müşahhas Değiş

Tanpınar, edebî incelemelerinde pırıltılı ve müşahhas deyişi tercih eder. O, edebî eser incelemelerinde bazı kelimeleri somutlaştırarak ve pırıltılı bir deyişle kullanır. Hayal, musiki, çınar, ışık ve rüya sözcüklerine XIX. Asır'da sıklıkla yer verir. *"Tanpınar, rüyaları seven, onlara inanan, onlarda hakikatler arayan bir şairdir"* (Kurt 2001: 39). Özellikle *"Bursa'da Zaman"* şiirinde rastladığımız *"rüya"*, *"çınar"* veya *"güneş"* kelimeleri, onun nesrinde vermek istediği düşünceyi somutlaştırarak ve pırıltılı bir deyişle aktarmaktadır:

"...bizde edebiyatımızın daha sıkı şekilde şehre kapalı kalması yüzünden çınar en muhteşem ağaç addedilir. Hükümdara"

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

benzetilmese bile şeyhe, mürşide benzetilir. Ortaçağ hayallerinde hükümdar daima güneştir. Onun gibi kendi menzinde ağır ağır yürür. Rastladığını aydınlatır” (Tanpınar 2001: 6).

Tanpınar, kelimelerle âdeta bir tablo çizer gibi konuşmaktadır. Yazar, bu tabloda güneş sistemine benzeyen bir yapılanma tasavvur eder. Böylece izafi bilgileri müşahhas ifadelerle vererek daha çabuk anlaşılmasını sağlar. Ayrıca kelimelere görsel bir yapı da kazandırır. Tanpınar'ın edebiyat araştırmalarında sıklıkla kullandığı müşahhas sözcükler tesadüfen seçilmiş sözler değildir. Bunlardan biri olan “ağaç” motifi ve bu motif etrafında şekillenen “çınar” Tanpınar'a göre bir kültürün sembolüdür:

“Yahya Kemal dilinde mektep olarak alınan çınar, Tanpınar'da bir “kültür”dür. (...) Yerine göre üslubuna azamet veren, yerine göre âhiret, yerine göre ise mimarlığımızın ayrılmaz bir yongası olarak giren ağaç, cidden Tanpınar'da ölmez bir motif havasını muhafaza etmiştir. Tek bir cümle ile “ağacın ölümü”, Tanpınar için bir mimarlık eserinin kaybı gibi bir şeydir” (Caferoğlu 1963: 94).

Tanpınar'ın edebiyat araştırmalarında kullandığı pırıltılı sözler eşine az tesadüf edilen türdendir:

“O, tekrar tekrar yolunan ve her düşen yaprağı kısa bir an için kendi renkli hayalini gözümüzde parlatıp sönen bir gül gibi tek kaftiyesinin etrafında dağılan bir dünya, daha doğrusu bu kısa bir vizyon anlarının kendisidir” (Tanpınar 2001: 16).

Eski şiirin her mısrasını yanıp sönen ışıklara ve gül yapraklarına benzeten Tanpınar, edebî tenkitlerine renkli ve pırıltılı bir arka fon verir.

4. Edebî Tahlillerinde Terminoloji Meselesi

Bir Edebiyat tarihçisi ve araştırmacısı olan Tanpınar, XIX. Asır'da Osmanlıca ile birlikte Fransızca terimleri Türkçe grameri içerisinde adeta eriterek kullanır. Onun bu tavrını Osmanlıca ve Fransızca sözcüklerin müzikalitesine olan hayranlığında arayabiliriz. Tanpınar'ın XIX. Yüzyıl Edebiyatımız hakkındaki bir cümlelik kısa ve genel değerlendirmesi bu konuda ilgi çekicidir:

“...bayağılıktan öteye geçemeyen bir realizm ve yerlilik zevki, daha ziyade değerlerin zayıflamasından gelen bir sensualite teşhiri, söyleyecek hiçbir şeyi olmayan insanların vakit geçirmek için konuşmasını andıran yarenlik edası, ilk göze çarpan şeylerdir” (Tanpınar 2001: 77).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Tanpınar edebî araştırmalarında hem batı dillerinden alınan sözcükleri hem de Osmanlıca terkipleri bir arada kullanmıştır. O, bazen de Fransızca sözcükleri Türkçeleştirmeden olduğu gibi kullanır:

“İşte yeni Türk edebiyatında oluş halinde tabiat bu satırlarla başlar. Çok acemice bir başlayış. Hiçbir “impression” tazeliğini muhafaza etmiyor” (Tanpınar 2001: 437).

Yazar, Ekrem’den bahsederken yine tırnak içinde Fransızca kelime kullanır:

“Bu gecikmiş ve kendisinden şüphede eden romantizmle edebiyatımızda “intimiste” şiir başlar, hakiki ihtirası bulamayan şair, etrafındaki küçük şeyleri bulur” (Tanpınar 2001: 483).

Tanpınar, Arapça veya Farsçadan kelime kullanacağı zaman arkaik kelimeleri tercih eder:

“Yazar, bu ağır şark dilleri kelime yığınyla yetinmemiş, ayrıca üslubunu ağırlaştıran ve kulak tırmalayan bir sürü unutulmaya yüz tutmuş, arkaik kelimeleri de canlandırmaya çalışmıştır. Bir nevi “idiotizm” karakterini taşıyan bu kelimeler, büyük bir ihtimalle, konu ve tem zaruretleri dolayısıyla kullanılmıştır (Caferoğlu 1963: 91).

Tanpınar, edebî araştırmalarında kendisinden önce gidilmemiş bir yolda ilerlediğinden böyle bir tercih zaruretinde kalmış olabilir:

“Müellifin verdiği hükümlerde ve bilgilerde yanıldığı noktalar olabilir. Fakat unutmamalıdır ki Tanpınar beş yüz sayfaya yaklaşan eserini, henüz her tarağı aydınlatılmış olmaktan çok uzak bir devir üzerine yazmış bulunuyor” (Eralp 1949).

Tanpınar, edebiyat araştırmalarında daha önce üzerinde yeterince durulmamış sahalarda dolaştığı için üslubu ve kullandığı dil terminolojisi diğer edebiyat araştırmacılarından farklıdır. Bu nedenle dili kullanırken üzerinde çok çalışmıştır: Tanpınar:

“denemelerinde, hatta makalelerinde ve edebiyat tarihinde bile şiirlerine verdiği kadar emek sarf etmekte, her kelimeyi zihnindeki bir hesaba göre seçmekte ve yerine koymaktadır” (Okay 2002: 105).

O, bu seçme ve yerine koyma çalışmaları ile edebî araştırmalarında kendine has bir dil kullanmış ve kesin hükümler vermiştir.

5. Edebî Araştırmalarında Kesin Hükümler Vermesi

Tanpınar, edebiyat tarihi araştırmalarında kesin hükümler vermiş; bu hükümlerini anlaşılır, özlü cümlelerle ve kesinlik bildiren

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

“-dir” ekini sıklıkla kullanarak ifade etmiştir. Bu tür cümlelere XIX. Asır'da rastlamaktayız. Eserinde bir devrin portresini çizen yazar tek tek edebî eser ve dönem tenkidine başlamadan evvel genel bir değerlendirme yapmaktadır. Değerlendirmenin ardından söylediklerini tek bir cümlede özetlemektedir. Bu tavır Tanpınar'ın tercih ettiği bir yaklaşım tarzıdır. Bu tür cümlelerden birisi şöyledir: *“Bir kelime ile ifade edilecek olursa o zamana kadar eski şiirimizi idare eden mutlak, hemen her sahada yıkılmıştır”* (Tanpınar 2001: 79). Bu cümlede görüldüğü gibi kesinlik anlamı taşıyan cümleler Tanpınar'ın üslubunun belirgin özelliklerindedir. Bu mutlakıyetçi yaklaşım onun en karakteristik özelliği sayılabilir. Bir edebiyat tarihçisi olarak bilimselliği ve kesin hükümler vermeyi tercih ettiği için yazarın bu tavrını yadırgamamak gerekir. Tanpınar'ın özellikle “-dir” kesinlik anlamı veren belirtme ekini sık kullanmasını onun bilimsel cümle kurma gayretine bağlayabiliriz:

“Vâsıf, bulduklarını devam ettiremeyen adamdır. Zaten parça parça bulur (...) O, kültürün yükünü aralamış değil üzerinden atmış adamdır. Bunun için yenidir” (Tanpınar 2001: 79-84).

Tanpınar, bulgu niteliğinde kesin hükümler verirken cümleleri ve paragraflarıyla yeni ufuklar açar:

“Kimi zaman, bulgu niteliğinde ve gözlerinizi dört açtıran görüşler karşısındasınız. Tek bir cümle ya da birkaç paragraf, önümüzde yepyeni ufuklar açar” (Dizdaroğlu 1962: 347)

Bu kesin hükümler okuyucuların konu ile ilgili tereddütlerini izale etmeye yönelik olarak kullanılmıştır. Kesin hükümler ile ilgili olarak Şinasi hakkında söylediği *“Şinasi'yi garpta muayyen bir muharririn tesirine doğrudan doğruya bağlamak imkânsızdır”* (Tanpınar 2001: 204) cümlesinde yine -dir ekiyle kesinlik bildiren yargı kullanmıştır. Yine Namık Kemal'den bahsederken *“Cezmi'deki cirit oyununun şark vilayetlerinde hâlâ devam eden bu eski ananeden geldiği muhakkaktır”* (Tanpınar 2001: 343) ifadesinde de kesinlik anlamı vardır. Tanpınar kesin hükümler vermeye devam eder: *“Namık Kemal'de bir tiyatro muharririnden istenen bütün meziyetleri aramak beyhudedir”* (Tanpınar 2001: 378). Ziya Paşa'dan bahsederken : *“Ziya Paşa (...) bir zümrenin ve bir menfaatin reddettiği adamdır”* (Tanpınar 2001: 310). Yazarın kullandığı kesinlik ifadeleri onun meselelere tam anlamıyla vakıf olduğunu göstermektedir. Tanpınar, verdiği hükümlerde yanılmadığını vurgulamak için bu yöneme başvurmuş olabilir. Tanpınar'ın bu yaklaşımı “radikal tenkit” olarak algılanmıştır: *“XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nin umumi havasında hâkim olan radikal tenkit ruhunu, böyle bir tenkide alışkın olmayanlar yadırgayabilir”* (Ülken 1968: 5-7). Bu yönüyle Tanpınar, radikal

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

tenkitler yaparak incelediği devir veya şahıslar hakkında kesin hükümler vermiştir.

6. Edebiyat Tarihçiliğinde Bir İlk: Perspektif Bakış

Tanpınar, hadiseleri resim çizer gibi anlatmaktadır. Önce devrin edebî ve siyasî çerçevesini çizer. Ardından sunacağı edebî metinleri, tarihî ve sosyal konumlarını belirleyerek bu çerçevenin içerisine yerleştirir. Daha sonra resmi süsleme sırası gelir. Tanpınar, bu sırada sanatkâr kimliğine bürünür ve bilimsel yaklaşım ile estetik ifadeyi birleştirip tablodaki son fırça darbelerini tamamlar. Kısaca özetlediğimiz Tanpınar'ın perspektif bakış tarzı edebiyat tarihçiliğinde bir ilktir.

Edebî eser incelemesine Tanpınar'ın getirdiği bu köklü değişim, Türk edebî tenkit anlayışında yeni ufuklar açmıştır. Tanpınar, tenkit yaparken bile tıpkı şiirde olduğu gibi ressam duyarlılığı ile hadiselere yaklaşmıştır. Araştırmalarında ve tahlillerinde perspektife önem vermiş sonra da meselelere farklı noktalardan bakmıştır. Dizdaroğlu, Tanpınar'ın resme ve rüyaya ilgi gösterdiğini ifade ederek onun perspektif bakışına dikkat çeker:

“Tanpınar resimcidir, perspektife - bu sözcüğü çok severdi - önem verir. Bir çağın genel tablosunu çizerken, ya da bir sanatçıyı değer ölçüsüne vururken, tam bir ressam gibi davranır” (Dizdaroğlu 1962: 348).

Perspektiften hoşlanan Tanpınar, sanatkârane bir üslûp kullanır. Bu durumda edebiyat tarihçisi olan Tanpınar'ın yerini sanatçı ve ressam karakterli Tanpınar alır. Perspektif yaklaşımın iki özelliği vardır: ifadede güzellik ve kişisellik. Bu iki sıfat Tanpınar'ın iki ayrıncı niteliğidir:

“Bu bakımlardan İsmail Habip Sevük ve Mithat Cemal Kuntay'ı hatıra getirir. Değiş ve ifade güzelliği onlarda baş kaygıdır; öyle ki kimi zaman bilimsel gerçekleri gölgeleyecek, olguları değiştirecek duruma girer” (Kerman 2003: 73).

Tanpınar'da gerçekleri gölgelemek düşüncesi yoktur. Yazar, edebiyat tarihi ile sanat estetiğini en güzel biçimde birleştirmiştir. XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'ni okuduğumuzda bir edebî eserden ziyade renkli bir tabloyla karşılaşırız. Bu yaklaşım tarzı, edebiyat tarihinin sevdilerek okutulması düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Türk edebiyatının dönemlerini estetik ve perspektif bakışla incelemenin ilk basamağını Tanpınar oluşturur.

Tanpınar, minyatür, kartpostal ve resim sözcükleri üzerinde dönüp durmuş ve böylece edebiyat tarihinde döndükçe derinleşen

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

perspektif bir bakış modeli oluşturmuştur.

7. Edebî İncelemede Bilimsel Bir Metot: Text-Context ilişkisi ve Tanpınar

Edebî incelemelerde *text* denilen metnin tek başına incelenmesi bazen meseleleri tam anlamıyla aydınlatmaya yetmemektedir. Bu durumda *context* (*bağlam*) denilen çevre faktörünün araştırılması gerekmektedir. Sosyal çevre ve metin merkezli inceleme şekli de diyebileceğimiz text-context ilişkisinin temeli Türk edebiyatında Tanpınar tarafından atılmıştır. Bu yöntem, günümüzde Avrupalı araştırmacıların en fazla rağbet ettikleri bir metottur. Bu metodun tanımı Avrupa'da “*Edebî eseri hem tarihî hem de edebî çerçevesi ile incelemek*” (Newman and Tallack 1998) olarak yapılmaktadır.⁴ Ancak Tanpınar sadece tarihî bilgiyi ve edebî çerçeveyi vermekle kalmaz; bunun yanında şahsiyet üzerinde de durur. Tanpınar, edebî incelemelerinde bu metodu kullanmış; kendisinden sonra da “Devir-Şahsiyet-Eser” üç sacayağı üzerine oturtulan araştırma ve tahlil metodu Mehmet Kaplan tarafından sistematize edilmiştir:

“Fakat şunu önemle belirtmek isterim ki, Tanpınar'dan sonra Prof. Dr. Mehmet Kaplan, hayallerle, yaşanan hayat ve medeniyet sistemi arasında derin bir münasebet bulmuş ve Türk edebiyatında bu vakıyı ele alan araştırmaları yayınlamıştır” (Kerman 2003: 74).

Mehmet Kaplan bu yönüyle Tanpınar'a yaklaşmıştır. Tanpınar'ın izinden yürüyen Mehmet Kaplan, Tanpınar'ın edebiyat tarihçiliği hakkında bazı tespitlerde bulunmaktadır. Ona göre Tanpınar'ın yazıları her okunuşta insana yeni bir şeyler öğretir:

“Ben Tanpınar'a her dönüşümde yeni bir şeyler öğrendim. Yazarın eseri ile hayatı, devri ve beslendiği kaynaklar arasında elbette münasebetler vardır, fakat bence su, toprak, güneş ve gübre gülü nasıl izah etmezse, biyografi, devir ve kaynaklar da orijinal bir sanatçının eserini izah etmez. Eser, yazılırken ortaya çıkar. (...) Tanpınar, şuurulu olarak bu inanca sahipti” (Kaplan 1982: 6).

Tanpınar'dan önce bizdeki edebiyat araştırmaları, genellikle

⁴ Bu konuda yapılan çalışmada text-context ilişkisinin tanımı The Newcastle Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Newman ve Nottingham Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Tallack tarafından yazılan ortak makalede şöyle yapılmaktadır: “The relationship goes beyond merely understanding the historical context in which a book is set, and involves a close reading of both historical fact and literary convention” makalenin devamı için bkz: <http://www.americansc.org.uk/Online/context.htm> (Siteye erişim tarihi: 13.09.2009)

tarihî bilgileri doğrudan vermek şeklinde yazılmıştır; bu yüzden, çoğu anlatımda kuruluğa düşmekten kurtulamamıştır. Ayrıca ilave etmek gerekirse “*Hocamız Ahmet Hamdi Tanpınar henüz aşılammıştır ve değerini uzun süre koruyacak temel kaynaklarımızdan biridir*” (Kerman 2003: 78). Onun edebiyat tarihçiliğine getirdiği bilimsel inceleme metodu orijinallliğini hâlâ korumaktadır. İlk kez Tanpınar, farklı yöntemleri birleştirerek edebiyatımıza bilimsel değeri yanında sanat değeri de olan bir edebiyat tarihi kazandırmıştır. Tanpınar, XIX. Asır’da devirleri, yazarları, eserlerinden hareketle anlattıktan sonra bunlara dışarıdan bakmış, çeşitli tesirler üzerinde durmuş ve mukayeseler yaparak edebî devrelere her cepheden bakmak istemiştir.

8. Edebî Çerçeveyi Sahneleştiren Adam: Tanpınar

Tanpınar, incelemelerini kaleme alırken devrin siyasî ve edebî atmosferini sahneleştirme yoluna gitmiştir. Bu sahnenin içindekilerde sadece edebî şahsiyetler değil bizatihi Tanpınar’ın kendisi de vardır. O, bahsettiklerinden sanki onlarla konuşmuş, onların zamanında yaşamış, kendileriyle çekişmiş ve şimdi bu çekişmeleri hatırlıyormuş gibi bahsetmiştir. Bu tavır esere bir diyalog çeşnisi katmıştır: “*Sahnedeki daima iki adam görüyorsunuz. Biri geçen asırda yaşamış bir şair veya romancı, öteki Hamdi Tanpınar’ın kendisi*” (Ülken 1968: 5-7). Tanpınar, Ziya Paşa’dan bahsederken gözümüzde bir sahne canlandırır:

“*Zafername’de düpedüz, düşmanıya alay eden, onu yıkmak için her vesileden yararlanan, ışığın kâfi gelmediği yerde tekmeleyen ve ısıran, gülerken ‘Bakın şuna!’ diye teşhir eden, hatta hırsını yenemeyince jurnalden bile çekinmeyen bir kavga adamı vardır*” (Tanpınar 2001: 325).

Böylece o, edebiyat tarihimizi sahneleştiren adam olarak edebiyat tarihimize damgasını vurmuştur. Tanpınar’a kadar edebiyat araştırmalarımızda edebî çerçeveyi bilimsel yaklaşımla sahneleştirebilen kimse ortaya çıkmamıştır. Onun zamanına kadar eski methiye veya hicviyelerin abartılı tenkitleri eleştiri dünyamızı kuşatmıştı. İlk ciddi tenkidi bu yönüyle Tanpınar -bazen sahneleştirme yöntemini kullanarak- edebiyatımıza getirmiştir.

9. Tahlillerinde İğneleyici Üslûp Kullanması

Tanpınar, edebî tahlillerinde ve araştırmalarında sık sık kişilerle alay eder. Namık Kemal’den bahsederken: “*Namık Kemal, belki de başka bir şey yapmadığı için kendisini tekrar edebiyata verir*” (Tanpınar 2001: 366) Tanpınar’a göre Namık Kemal, hiçbir şey yapmamış sadece edebiyat yapmıştır. Onun Celaleddin Harzemşah’ın vakası üzerindeki yorumu ise dikkate değerdir: “*Zaten piyesteki bütün*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010

iyi ve kötü kahramanlar için tek bir mükâfat vardır: Celâl'in dizleri dibinde ölmek!" (Tanpınar 2001: 394). Yazar, Celâl'in vakasının bazı bölümlerinde saçmalık olduğunu istihza ederek tenkit eder. Bir başka tenkidinde "*Fakat Namık Kemal'in zaafı sadece bu hissilik ve zevk kararsızlığı değildir*" (Tanpınar 2001: 375) diyerek onu eleştirir.

Tanpınar'ın iğneleyici üslubundan Ekrem de nasibini alır:

"Fihakika daima sakat ve hakiki şekilden mahrum olan bu manzumeleri insanda derinden kaynaşan hiçbir hayal diriltmez ve hiçbir musiki onları canlandıramaz. Kader onun ilhamından şiirin tam sesini koparabilmek için bu talihsiz babayı boş yere üst üste dener" (Tanpınar 2001: 482)

Cümlesiyle Ekrem'in çocuklarını kaybetmesinin onun şiirine hiçbir şey kazandırmadığını vurgular. Tanpınar, Hamid hakkında "*Hamid'in tiyatro dehasıyla doğmadığı aşikârdır. Bunu ustası Namık Kemal de daha baştan fark etmiştir*" (Tanpınar 2001: 591) cümlesini sarf eder. En iğneleyici eleştiriyi Ahmet Mithat Efendi'ye yapar. Onun kültür ve bilgi seviyesini "0" kabul edilen deniz seviyesine benzetir. Böyle olmasına rağmen o, halka bir şeyler öğretme gayesiyle yazılar kaleme almıştır:

"Ahmet Mithat Efendi'nin eseri 1870 senelerinin okuyucu kitlesinin seviyesinden başlar. Bu biraz da kendi seviyesi, yani aşağı yukarı deniz sathının seviyesidir" (Tanpınar 2001: 455)

Tanpınar, bu cümlesiyle Mithat Efendi'yi üstü kapalı iğneler. Şinasi'nin eserlerinin karışıklığını bir benzetmeyle somutlaştırarak eleştirir: "*Eserlerine gelince; ilk bakışta, daha ziyade bir deniz kazasından sonra şurada burada toplanan enkazı andıran dağınık şeylerdir*" (Tanpınar 2001: 188) Tanpınar, eleştirilerine hem görsellik katmış hem de iğneleyici bir üslûp kullanmıştır.

Sonuç

Ahmet Hamdi Tanpınar, araştırmalarında farklı metotlar kullanmış ve bu metot anlayışını XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nin Önsöz'ünde belirtmiştir. Tanpınar, kendi ifadesiyle *metotta seyyal kaldığını* ayrıca vurgulamıştır. O, incelediği metne göre değişen bir metot anlayışıyla edebî incelemeler ve tahliller yapmış böylelikle edebiyat tarihine yepyeni bir usûl getirmiştir. Mehmet Kaplan'a göre o *sanatkârane bir üslûp* kullanmış ve *estetik görüşe* bağlanmıştır. Tanpınar, ilmî bir görüşle ele aldığı XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nde bile şiirsel bir ifade biçimini tercih etmiş böylece bilimsel değeri yanında sanat değeri de taşıyan bir edebiyat tarihi yazmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

Tanpınar, incelediği devir veya şahsiyetler etrafında fikirlerini sıralarken olaylara bir tenkitçi gözüyle değil de bir sanatçı gözüyle bakmıştır. O, hem bir şair hem de bir tenkitçidir. Bununla birlikte bazen uzun tahlillerden sonra kısa, fakat bütün bir manzarayı aydınlatan cümleler kurmuştur. Özellikle XIX. Asır Türk Edebiyatı'nda bu tür cümlelere sıklıkla rastlamak mümkündür. Bu tahlillerinde bütün bir manzarayı dikkatlere sunarken estetik kaygıyı daima ön planda tutmuştur.

Tanpınar, edebî tenkitlerinde perspektife önem vermiştir. Böylece meselelere farklı tepelerden bakarak incelediği devri tüm yönleriyle aydınlatmıştır.

Tanpınar'da renkli ve pırıltılı bir deyiş vardır. O, her şeyden evvel bir estettir ve bu nedenle edebî araştırmalarında pitoreske önem vermiştir. Deyiş özelliği ve kişisellik, Tanpınar'ın tahlillerinde iki önemli niteliktir. Tanpınar, kendinden önceki edebî araştırma metotlarından farklı bir teknik kullanmıştır. O, eski tahlil metotlarını değiştirmiş ve edebiyat tarihçiliğine nesnel bakışı getirmiştir; ancak Tanpınar, nesnel yaklaşımlarına estetizm katarak yepyeni bir edebiyat tarihçiliği geliştirmiştir. Bugün batılı edebiyat araştırmacılarının ekseriya tercih ettikleri text-context ilişkisinin prototipini Tanpınar'da görmekteyiz.

Sonuç olarak Tanpınar, tenkit anlayışı ve sanatkârane üslûbuyla uzun süre adından söz ettirecek bir edebiyat tarihçisidir.

KAYNAKÇA

- AKÜN, Ömer Faruk (1963). "Ahmet Hamdi Tanpınar", **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi** C. XII'den ayrı basım, s 1-32
- BOZKURT, Nejat (2000). **Sanat ve Estetik Kuramları**, Bursa: Asa Kitabevi Yay.
- CAFEROĞLU, A. (1963). "Filolog Gözü ile Tanpınar'ın 'Beş Şehir'indeki Kelime Üslubu", **İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.XII'den ayrı basım, s. 87-96
- ÇIKLA, Selçuk (2009). "Yeni Türk Edebiyatı Araştırmalarında Usul", **Turkish Studies**, Volume 4/1-I, Sayı 14, Kış 2009, s. 189 – 244.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1962). "Ahmet Hamdi Tanpınar" **Türk Dili**, Sayı 126, Mart 1962, s. 345-348.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/4 Fall 2010*

- ERALP, H.Vehbi (1949). "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi", **Yeni Sabah**, 22 Haziran.
- ERCİLASUN, Bilge (1998). **Servet-i Fünûn'da Edebî Tenkid**, İstanbul: MEB Yayınları.
- HEGEL, George Wilhelm Friedrich (1994). **Estetik, Güzel Sanat Üzerine Dersler** Cilt 1 (Çev. Taylan Altuğ, Hakkı Hünler), İstanbul: Payel Kitabevi.
- KAPLAN, Mehmet (1976). **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (1982). **Tanpınar'ın Şiir Dünyası**, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (2001). **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, II. Baskıya Önsöz**, İstanbul: Çağlayan Basımevi.
- KERMAN, Zeynep (2003). "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Edebiyat Tarihi Hakkında Bazı Görüşler", **Doğumunun 100. Yılında Ahmet Hamdi Tanpınar**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- KURT, Mustafa (2001). "Tanpınar Şiirler'in İzinde" **Hece**, Sayı 50, Şubat 2001, s. 31 – 41.
- NEWMAN, Professor Judie and DOUGLAS Professor Tallack (1998), "Text and Context" **American Studies Today Online**, <http://www.americansc.org.uk/Online/context.htm> (Siteye erişim tarihi: 13.09.2009)
- OKAY, Orhan (2000a). **Ahmet Hamdi Tanpınar**, İstanbul: Şûle Yayınları.
- OKAY, Orhan (2000b). "Tanpınar'ın Hikâyeleri Üzerine Notlar" **Hece**, Sayı 46-47, Ekim-Kasım 2000, s. 176 – 181.
- OKAY, Orhan (2002). "Kaderin Eşiğinde Tanpınar", **Hece**, A. H. Tanpınar Özel Sayısı, (ilk baskı), Ocak: 2002, Sayı 61, s. 99-113.
- Şemseddin Sami (2001). **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2001). **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Çağlayan Basımevi.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya (1968), "Düşünür Bir Şairin Edebiyat Tarihi", **Yeni İnsan**, Sayı 66, Haziran 1968, s. 5-7